UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Vad innebär multilitteracitet i bildkonst?

Kaihovirta, Hannah

Hellgren, Jan; Granskog, Pamela

2018

http://hdl.handle.net/10138/236562

Kaihovirta, H 2018, Vad innebär multilitteracitet i bildkonst? i J Hellgren & P Granskog (red), Multilitteracitet : Uptäck och utveckla din kompetens. Guider och handböcker, nr. 2017:6, Utbildningsstyrelsen, Helsingfors, s. 36-38. < https://www.oph.fi/publikationer/2018/multilitteracitet >

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

Jan Hellgren och
Pamela Granskog (red.)

MULTILITTERACITET

Upptäck och utveckla din kompetens

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSSTYRELSEN

Guider och handböcker 2017:6

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSSTYRELSEN

MULTILITTERACITET

Upptäck och utveckla din kompetens

Jan Hellgren och
Pamela Granskog (red.)

© Utbildningsstyrelsen

Guider och handböcker 2017:6

ISBN 978-952-13-6402-0 (hft.)
ISBN 978-952-13-6403-7 (pdf)

ISSN-L 1798-8950
ISSN 1798-8950 (tryckt)
ISSN 1798-8969 (pdf)

Alla foton är tagna av Jonas Grundvall förutom följande: Wikimedia Commons s. 35, Mika Minkkinen s. 41, Jan-Ole Hedman efter Pekka Toivanens teckning, Jakobstadsmuseum, s. 42.
Ombrytning: Grano Oy
Tryck: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, Helsingfors 2018

www.utbildningsstyrelsen.fi

INNEHÅLL

FÖRORD **5**

VAD BETYDER MULTILITTERACITET? **7**

MULTILITTERACITET ELLER MULTIMODALITET? **17**

MULTILITTERACITET I OLIKA LÄROÄMNEN – INFALLSVINKLAR OCH IDÉER **28**

Utveckla multilitteracitet genom autenticitet i undervisningen 28

Vad innebär multilitteracitet i musik? 34

Vad innebär multilitteracitet i bildkonst? 36

Vad innebär multilitteracitet i matematik och naturvetenskaper? 39

LITTERATURTIPS OM LITTERACITET, MULTIMODALITET OCH MULTILITTERACITET **45**

MEDVERKANDE **46**

FÖRORD

Då de nya läroplansgrunderna för den grundläggande utbildningen lanserades år 2014 väckte vissa begrepp omedelbart mer frågor än andra. Mången har säkert suttit i arbetsgrupper och dryftat begrepp som helhetsskapande undervisning, formativ bedömning, verksamhetskultur, mångvetenskapliga lärområden och mångsidig kompetens. Av de sju kompetenserna som tillsammans ska ge eleverna mångsidig kompetens inför framtiden har multilitteraciteten eller finskans ”monilukutaito” väckt en hel del funderingar – nyfikenhet och entusiasm, men också många frågor. Vad är multilitteracitet egentligen? Och hur ska man ta in multilitteraciteten i sin undervisning?

Syftet med den här handboken är att förklara vad multilitteracitet handlar om och varför den är en viktig kompetens, men också att avdramatisera och konkretisera begreppet och inspirera lärare till egna försök och upptäckter. Å ena sidan är multilitteracitet en mycket vardaglig kompetens som var och en av oss haft ända sedan vi var små. Å andra sidan blir multilitteracitet en allt mer avancerad kompetens som handlar om att kunna kommunicera och vara delaktig i samhället och världen, i dag och i framtiden.

Ursprungligen var vår plan att sammanställa en kortfattad broschyr om multilitteracitet, men tack vare alla medverkande som under arbetet bidragit med kloka tankar, erfarenheter och texter kring temat, växte broschyren gradvis till denna handbok. I den första delen av handboken reder vi ut vad begreppet multilitteracitet innebär både i teorin och i praktiken. Vi berättar om begreppets bakgrund, vad kompetensen innebär och bl.a. om hur man kan ta hänsyn till multilitteracitet i bedömningen. Heidi Höglund har bidragit med text om begreppet multilitteracitet och Katarina von Numers-Ekman med text om multilitteracitet i läromedlen. Enskilda avsnitt baserar sig på texter och tankar av Gun Oker-Blom, Lillemor Gammelgård, Johanna Still och Ulla-Stina Åman. Texterna i den första delen är sammanställda och bearbetade av Jan Hellgren, som också själv skrivit en del avsnitt i handboken.

Den andra delen ger mer handfasta idéer och infallsvinklar för undervisningen. De konkreta exemplen gäller några utvalda läroämnen, men principerna och många av idéerna kan förhoppningsvis också vara till nytta i andra sammanhang. Texterna är skrivna av Yvonne Nummela, Hannah Kaihovirta, Cecilia Björk och Kristian Smedlund. All text i handboken är bearbetad och redigerad av Pamela Granskog och Jan Hellgren.

Alla elever i Hoplaxskolan, som ställde upp på Jonas Grundvalls fotografier i december 2016, ska ha ett stort tack!

Begreppet multilitteracitet finns med i styrdokumenten hela vägen från småbarnspedagogiken, förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen

till gymnasieutbildningen och yrkesutbildningen. Exemplen som tas upp i handboken gäller främst den grundläggande utbildningen, men vår förhoppning är att den ska vara till nytta och inspiration för alla pedagoger oberoende av inom vilket stadium man arbetar.

Utbildningsstyrelsen i december 2017

Gun Oker-Blom
Pamela Granskog
Jan Hellgren

VAD BETYDER MULTILITTERACITET?

Inledning

Vi föreställer oss en skola och tittar in i de olika klassrummen i årskurs 9. Modersmålsläraren är sysselsatt med att jämföra en novell med en annons tillsammans med eleverna. Matematikläraren försöker få eleverna att rita grafer med hjälp av en ny app. Under kemilektionen bygger eleverna tredimensionella molekylmodeller. Musik-, bildkonst- och språklärarna samarbetar med eleverna och försöker få musik, dialog och bild att samspela i en kortfilm.

Alla elevgrupper är sysselsatta med olika slags uttryckssätt, teckensystem och betydelseladdade representationer och medier – musik, filmer, skönlitterära texter, annonser, siffror, koordinatsystem och tredimensionella modeller. Eleverna analyserar, tolkar, reflekterar, producerar och skapar. En del använder digitala redskap, andra gör anteckningar och utkast med papper och penna. Eleverna är vana vid att använda ett vardagsspråk, men under lektionerna möter de ett mer abstrakt skolspråk och kommer i kontakt med olika modaliteter i de olika läroämnena.

Vilka läs- och skrivfärdigheter behöver våra barn och unga i dag och i framtiden? För att kunna läsa och tolka företeelser i dagens språkligt och kulturellt mångfacetterade värld är det viktigt att kunna ta till sig, förstå och kunna använda en mångfald av språkliga och kulturella uttryck. För att vara aktiv och delaktig i samhället krävs det också att individen själv har kompetens att uttrycka sig mångsidigt, förmedla och ta emot information och även förhålla sig kritisk till den då den inte är tillförlitlig eller relevant.

Multilitteracitet, som lyfts fram som en central kompetens i de finländska nationella läroplansgrunderna, svarar mot behovet att se på texter ur ett bredare perspektiv och på vad det innebär att kunna läsa och skriva i dagens värld.

I den här handboken har vi försökt svara på frågor om multilitteracitet och samtidigt ge konkreta och inspirerande tips och idéer för hur man kan arbeta med att utveckla multilitteracitet i undervisningen. Vad är multilitteracitet egentligen? Hur har begreppet uppkommit? Varför är det viktigt? Vad är skillnaden mellan multimodalitet och multilitteracitet? Hur ska man ta hänsyn till multilitteracitet i bedömningen? Varför är det viktigt att ta hänsyn till olika modaliteter och skapa en meningsfull undervisningspraktik?

Att kunna läsa och hantera texter innefattar betydligt mer än den elementära läsfärdigheten att tyda bokstäver och ord. Snarare är det något man måste lära sig varje gång man träffar på en ny genre, ett nytt ämne, eller en text i ett nytt medium. Inte minst för elever i skolans olika textvärldar blir detta en allt viktigare fråga.

Kristina Danielsson och Staffan Selander, Se texten! Multimodala texter i ämnesdidaktiskt arbete (2014)

Barn tolkar omvärlden

Ett litet barn lär sig förstå sin närmiljö genom att tolka bl.a. olika ansiktsuttryck, gester, stämningar, symboler och ljud. Gradvis vidgas världen och barnet börjar förstå allt fler olika uttryck och tecken. Saker och ting förknippas från första början med stämningar, känslor och betydelser. En värld där barnet själv är delaktigt formas gradvis.

Barn brukar snabbt lära sig olika bilmärken, varumärken och trafikskyltar. Bensinstationens symbol blir bekant liksom bussens nummer. Prisma- eller City-market-skylten står för mat och annat spännande som man kan köpa. Glasskioskens skylt betyder något gott. Barn ”läser” redan i tidig ålder varumärken ute på stan och vet vad de står för. Barn blir också ganska snabbt bra på att känna till och använda olika slags symboler på smarttelefoner och pekplattor. Ljud och signaturmelodier blir ofta betydelsefulla i barnets värld. Bilderböcker och högläsning är i bästa fall en trygg och naturlig del av vardagen.

Ett barn lär sig också läsa och skriva sitt eget namn relativt tidigt. Även om barnet inte känner till namnen på alla bokstäver kan hen känna igen mönster och läsa ordbilden av sitt namn på klädhyllan på dagis. För barnet är världen full av tecken och betydelser. Sånger och ramsor på dagis kan betyda att nu är det dags att äta eller sova.

För ett litet barn hör olika uttryckssätt och s.k. modaliteter – prat, bild, ljud, sång och kombinationer av olika uttryckssätt – till det mest vardagliga. Barnen pratar, tecknar, sjunger och skapar, tar konstant både emot och förmedlar olika slags budskap. Hur mångfacetterad är inte en julfest på dagis eller i skolan?

Hur jobbar du med multilitteracitet?

- I musikundervisningen tar vi fasta på olika genrer och olika länders musik som vi lyssnar på och dansar till. Vi kommunicerar med musik och genom musik, till exempel genom spegeldanser.
- Vi tolkar meddelanden och symboler i partiturspel (till exempel läsriktningen, vänster till höger, pauser och betoningar).
- Vi skapar ljudkulisser till bilder.
- Vi skriver egna musiksagor och ljudsätter dem med hjälp av olika klangfärger från våra kroppar och olika instrument.
- Vi förtydligar sångtexter med bilder.
- Vi skapar melodier med hjälp av lärplattor (till exempel med appen Xylophone), skriver ner symboler och spelar upp melodier.
- Vi klappar och spelar ordrytmen i sånger.

Johanna Still, universitetslärare i pedagogik med barnpedagogisk inriktning, Åbo Akademi

Barnets utveckling under de första åren är en bra påminnelse för den som arbetar med och reflekterar över multilitteracitet. I *Grunderna för planen för småbarnspedagogik* (2016) står det att multilitteracitet är en central grundläggande färdighet som behövs för att förstå mångfalden av kulturella meddelanden och den omgivande världen samt för kommunikation. Det finns hos varje barn, elev och studerande en självklar grund som det gäller att upptäcka och ta fasta på när man arbetar med multilitteracitet. Kompetensen finns i varierande grad hos var och en, men det gäller att fortsätta stödja, sporra och utveckla den.

Vad är viktigt att kunna i dagens värld?

Som en följd av hur samhället ser ut och fungerar i dag har många skolsystem i världen, utöver de traditionella läroämnena, börjat betona vikten av olika slags kompetenser. En del skolsystem har utgått från OECD:s kompetenskategorier, EU:s åtta nyckelkompetenser eller de s.k. 21st Century Skills, då de utvecklat sina läroplaner. Även om kompetenserna skiljer sig en aning från varandra, har de samma utgångspunkt: Vad är viktigt att kunna i dagens och i framtidens samhälle?

> ***I det moderna samhället krävs det avancerade läs- och skrivfärdigheter – vilket också kan definieras som god kompetens i multilitteracitet – för att få en bra utbildning och ett bra jobb.***
>
> *Gun Oker-Blom i boken Språk i rörelse – skolspråk, flerspråkighet och lärande (2016)*

I den finländska nationella läroplanen för den grundläggande utbildningen (2014) lyfts sju kompetenser fram. De är: förmåga att tänka och lära sig, kulturell och kommunikativ kompetens, vardagskompetens, multilitteracitet, digital kompetens, arbetslivskompetens och entreprenörskap och förmåga att delta, påverka och bidra till en hållbar framtid.

Kompetenserna finns med under hela lärstigen från småbarnspedagogiken, förskoleundervisningen till grundläggande utbildningen och gymnasieutbildningen, även om de kommer till uttryck på aningen olika sätt i de olika styrdokumenten: *Grunderna för planen för småbarnspedagogik* (2016), *Grunderna för förskoleundervisningens läroplan* (2014), *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen* (benämns i fortsättningen LP2014) och *Grunderna för gymnasiets läroplan* (2015).

Mångsidig kompetens i den grundläggande utbildningen i LP2014

Läroplansgrunderna för den grundläggande utbildningen är uppbyggda så att målen och innehållen i varje enskilt läroämne är kopplade till olika kompetenser. Genom att bygga upp en undervisning som baserar sig på målen och innehållen i de specifika läroämnena blir undervisningen – åtminstone i teorin – också kompetensstärkande. Av de sju kompetenserna är multilitteraciteten så central att den kan stödjas och stärkas i anknytning till alla de övriga kompetenserna och i skolans alla läroämnen.

Multilitteracitet

Med kompetens i multilitteracitet avses förmågan att tolka, producera och värdera olika slag av texter i olika medier och miljöer. Denna kompetens gör det möjligt för eleverna att förstå många olika slag av kulturella uttryck och att forma sin egen identitet. Begreppet multilitteracitet har koppling till det vidgade text- och språkbegreppet. Med texter avses här olika slag av information som kommer till uttryck genom verbala, visuella, auditiva, numeriska eller kinestetiska symbolsystem eller genom kombinationer av dessa. Texterna kan tolkas och produceras till exempel i skriven, talad, tryckt, audiovisuell eller digital form.

Eleverna behöver ha kompetens i multilitteracitet för att kunna förstå och tolka världen omkring sig och skapa sig en bild av den kulturella mångfalden. Kompetens i multilitteracitet innebär att kunna söka, kombinera, omforma, producera, presentera och kritiskt granska information i olika former, i olika kontexter och med hjälp av olika verktyg. Kompetensen i multilitteracitet bidrar även till att utveckla ett kritiskt tänkande och studiekompetens det vill säga att lära sig att lära. I denna kompetens ingår även etisk och estetisk läskunnighet. Det är viktigt att eleverna får möjlighet att träna sin mångsidiga läskunnighet både i traditionella lärmiljöer och i multimediala lärmiljöer där man använder digitala verktyg på många olika sätt.

Eleverna ska utveckla mångsidig läskunnighet inom alla läroämnen via vardagsspråket för att kunna behärska begrepp och kommunikationsformer inom olika fackområden. För att eleverna ska nå kompetens i multilitteracitet krävs en mångsidig textmiljö, en pedagogik som utnyttjar denna och samarbete mellan olika läroämnen och andra aktörer. Eleverna ska ges möjlighet att använda, tolka och producera olika slag av texter både individuellt och tillsammans med andra. Olika slag av multimodala läromedel ska användas och man ska göra det möjligt för eleven att förstå de kulturella sambanden mellan dessa texter. I undervisningen ska man analysera och reflektera kring texter som är autentiska och meningsfulla för eleverna. På detta sätt blir det möjligt för eleverna att använda sina styrkor i studierna och utnyttja texter och innehåll som intresserar dem samt att delta aktivt och påverka.

LP 2014, kapitel 3.3 Mångsidig kompetens som mål

Multi? Litteracitet?

När LP2014 utarbetades och kompetensen *multilitteracitet* lanserades som en av de sju kompetenserna kunde man i de förberedande dokumenten och diskussionerna tydligt urskilja ett antal faktorer som bidrog till att forma detta begrepp, skriver Gun Oker-Blom i *Språk i rörelse – skolspråk, flerspråkighet och lärande*. Dessa faktorer var framför allt mediernas centrala roll i dagens samhälle, den ökande flerspråkigheten och den allt ökande mängden av olika bilder och symboler som hör ihop med digitaliseringen. Kan man inte läsa – och läsa kritiskt – är man utsatt för vilseledande och irrelevant information.

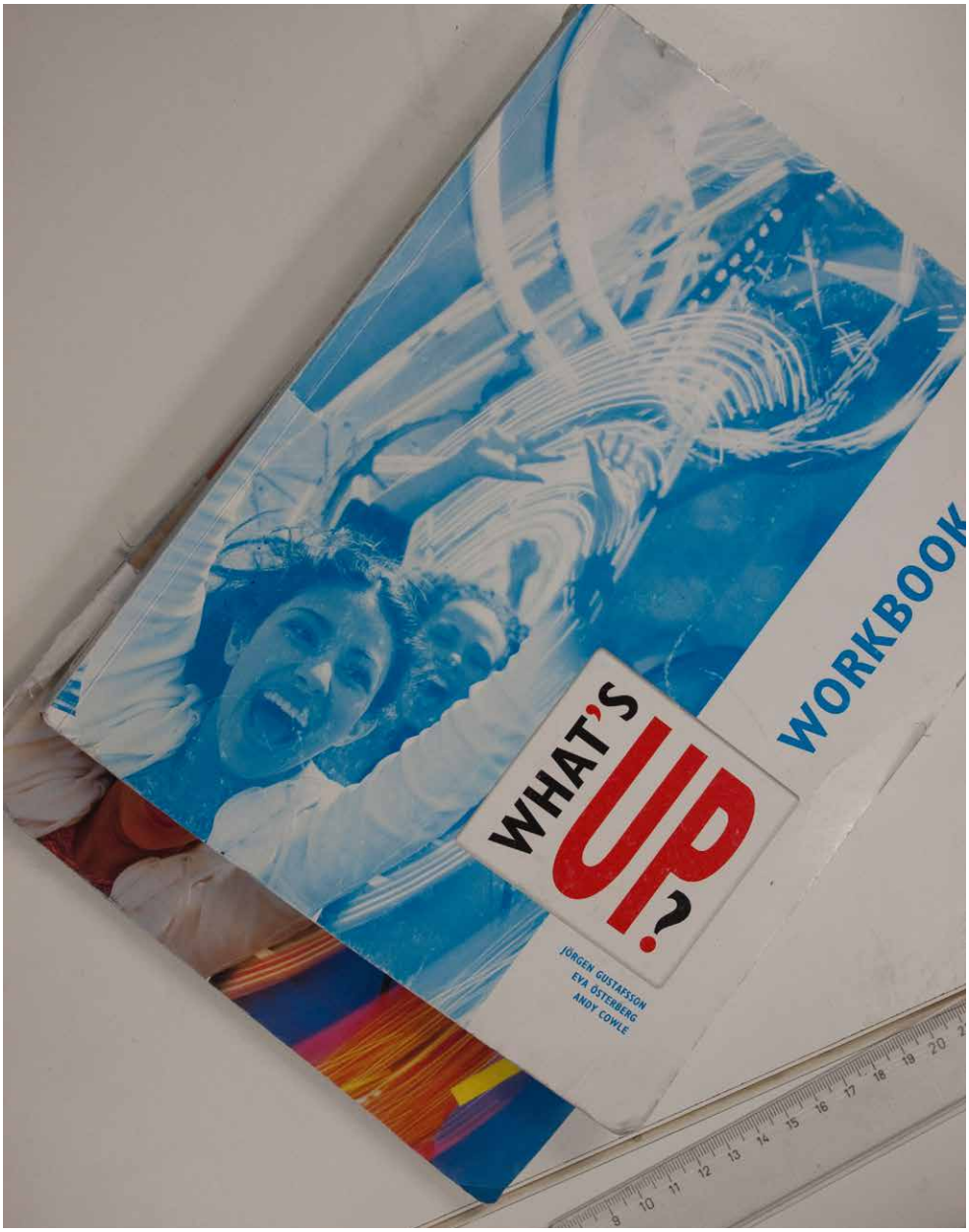
Begreppet multilitteracitet består av två delar: *multi* (många, flera) och *litteracitet* (literacy, läs- och skrivkunnighet, verksamheter som är relaterade till läsande och skrivande). Bokstavligt talat handlar multilitteracitet alltså om en mångfald av verksamheter som är relaterade till läsande och skrivande.

Även om multilitteracitet är ett nytt begrepp i läroplansgrunderna har det en etablerad teoretisk förankring. En ingång till begreppet är engelskans *literacy*, på svenska ibland översatt till *litteracitet.*

Även om *literacy* inte har någon entydig definition, eftersom det förändras i takt med att texter och kommunikationsformer förändras, är det i dag ett brett begrepp som används för verksamheter som är relaterade till läsande och skrivande. Olika teoretiska inriktningar inom literacy-fältet fokuserar på olika aspekter, men en grundläggande uppfattning inom den samtida förståelsen av *literacy* är att det är en social företeelse som är i ständig utveckling och som utvecklas genom aktivitet och delaktighet i sociala sammanhang. Läsande och skrivande utmanas hela tiden på nytt i olika situationer. Att läsa och skriva var något annat på 1980-talet än vad det är i dag och i framtiden.

I takt med att uppfattningen om läsande och skrivande har utvidgats har forskare föreslagit att i stället för att tala om *literacy* (i singular) behöver vi bredda perspektivet och snarare tala om *literacies* (i plural). Det krävs i dag en bredare förmåga att iaktta, läsa och tolka, samt producera många olika slags tecken, symboler, texter, bilder etc. och kombinationer av dessa. Forskare har lyft fram en rad olika varianter av litteracitet: visuell litteracitet, digital litteracitet, agrikulturell litteracitet, miljölitteracitet, musikalisk litteracitet, rumsorienterande litteracitet m.fl. och därutöver kombinationer av dessa varianter.

Vad betyder literacy? Hur ska det översättas? Ja, det har svenska läsforskare, språkvetare och kulturhistoriker diskuterat i över tjugo år."

Olle Josephsson, Svenska Dagbladet 28.10.2006

En sådan utvidgning av *literacy* var utgångspunkten för den grupp forskare som sammankom i mitten av 1990-talet och sammanfattade sina diskussioner i artikeln *A Pedagogy of Multiliteracies: Designing Social Futures* (1996) i vilken de myntade begreppet *multiliteracies*. Grunden till deras synsätt var i huvudsak två: dels lyfte de fram den kulturella och språkliga mångfald vi möter i en globaliserad värld, dels den utveckling i text- och kommunikationskulturer som bland annat den teknologiska utvecklingen för med sig. Artikeln var ett teoretiskt startskott inom literacy-fältet som senare har utvecklats vidare i ett flertal olika teoretiska inriktningar.

Litteracitet (av engelska *literacy* 'läs- och skrivkunnighet'), begrepp använt för verksamheter som är relaterade till läsande och skrivande. Innebörden har genom forskningsutvecklingen på området förändrats från att vara enbart kognitivt och utvecklingspsykologiskt förankrat till att mer betona de sociala och kulturella aspekterna av läsning och skrivning. Den vidare innebörden av begreppet litteracitet ger utrymme åt språk och kommunikation och inkluderar, förutom läs- och skrivaktiviteter, också berättande, symboler och bilder. Litteracitet i denna utvidgade form går att iaktta bland små barn långt innan formell undervisning sker. Det är den antropologiska och senare den etnografiska forskningen som har bidragit till det nyare synsättet. Det visar att litteracitet uppstår och pågår i sociala sammanhang, och som följd av det medieras (förmedlas) samhällets attityder och värderingar.

Nationalencyklopedin, www.ne.se

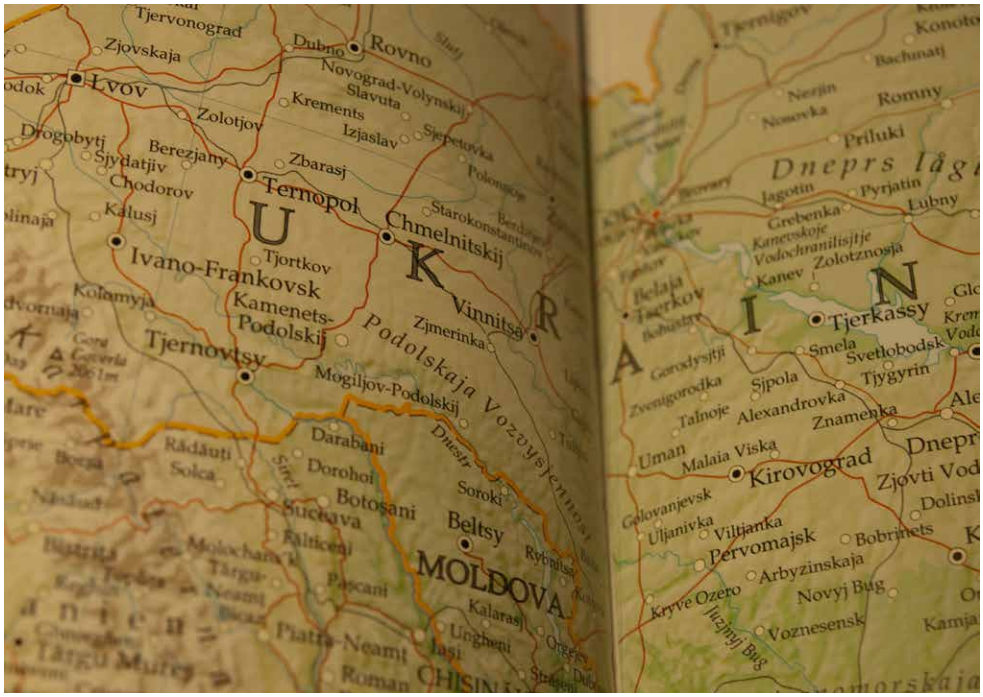
Det vidgade textbegreppet

En vardaglig betydelse och användning av begreppet *text* kan kanske formuleras som skrivna ord på papper eller skärm, men forskning under de senaste decennierna har märkbart utvidgat betydelsen av vad en text är och hur texter fungerar. Med en *vidgad textsyn* omfattas även bilder, layout och färger som meningsbärande resurser. En text består således av flera meningsbärande resurser som tillsammans bildar texten som helhet, texten är *multimodal.* Alla texter – också pappersburna texter – är multimodala eftersom exempelvis färg, typografi och layout tillsammans med den skrivna verbaltexten skapar texten som helhet. I en digital miljö utökas resurserna ytterligare; rörliga bilder, ljud och hyperlänkar är potentiella meningsbärande resurser. Den digitala textkulturen har medfört nya möjligheter både vad gäller texters utformning och textproduktion.

En vidgad textsyn betonades redan i läroplansgrunderna år 2004 då ett s.k. vidgat textbegrepp skrevs in i läroämnet modersmål och litteratur. Synsättet har redan i flera årtionden varit etablerat inom kulturstudier och humaniora. Nu kan vi se att det även slagit igenom i förhållande till *literacy*: införandet av begreppet multilitteracitet i läroplansgrunderna är ytterligare ett steg i att förankra den vidgade synen på texter i skolans verksamhet.

I takt med att texter och kommunikationsformer förändras ser vi också att de kompetenser som krävs för att arbeta med texter förändras. Den samtida text- och kommunikationskulturen innebär ändrade förutsättningar för textskapande och textläsande. Textarbete handlar även om att utveckla en större förståelse för elevernas egna multimodala texter och att utveckla bedömningskriterier som erkänner och ger rättvisa åt dessa texter. Det manar till nya förhållningssätt till både läsande och skrivande, likaså lärande. Begreppet multilitteracitet uppmanar således lärare och forskare att vidga perspektivet i förhållande till de utmaningar och möjligheter textarbete i dag för med sig.

Frågor att fundera på:

- På vilket sätt kommer multilitteraciteten till uttryck i det läroämne eller de läroämnen jag undervisar i?
- Hur kan jag utveckla mina elevers multilitteracitet?
- Vilka styrkor och svagheter har jag själv när det gäller multilitteracitet?
- Hur kunde jag samarbeta ämnesövergripande för att stärka både elevernas och min egen multilitteracitet?
- Vilken tyngd ska jag ge multilitteraciteten i bedömningen?

MULTILITTERACITET ELLER MULTIMODALITET?

Multilitteracitet är en kompetens som individen kan lära sig att bemästra i högre eller lägre grad och som handlar om att kunna läsa, förstå och vara aktivt delaktig i sin omvärld. Multimodalitet är däremot ett fenomen som gäller texter och medier. Modaliteter är enskilda uttrycksformer som till exempel skrift, bild, ljud och kroppsspråk.

Träna användning av modaliteter

- Hur skulle du berätta för någon hur man steker ett ägg? Vilka modaliteter skulle du använda?
- Hur skulle du berätta för någon om Norges huvudstad Oslo? Vilka modaliteter skulle du använda?
- Hur skulle du berätta för en synskadad hur man spelar fotboll? Vilka modaliteter skulle du använda?

När flera olika uttryckssätt (modaliteter) kombineras i samma text säger man att den är multimodal. Multimodalitet innebär att en och samma text, till exempel en bilderbok, utnyttjar olika modaliteter för att förmedla berättelsen. En typisk multimodal text är en nyhetsartikel som kombinerar text och fotografi, ett blogg- eller vlogginlägg med rörlig bild och ljud eller en presentation där eleven använder sig av olika uttryckssätt och modaliteter i sin beskrivning av till exempel ett land. Multimodalitet är typiskt för konstverk, filmer, teateruppsättningar, musikvideor och reklamfilmer.

Multilitteracitet handlar inte enbart om...

- läs- och tolkningsförmåga
- digital kompetens
- multimodala färdigheter

... Multilitteracitet handlar också om

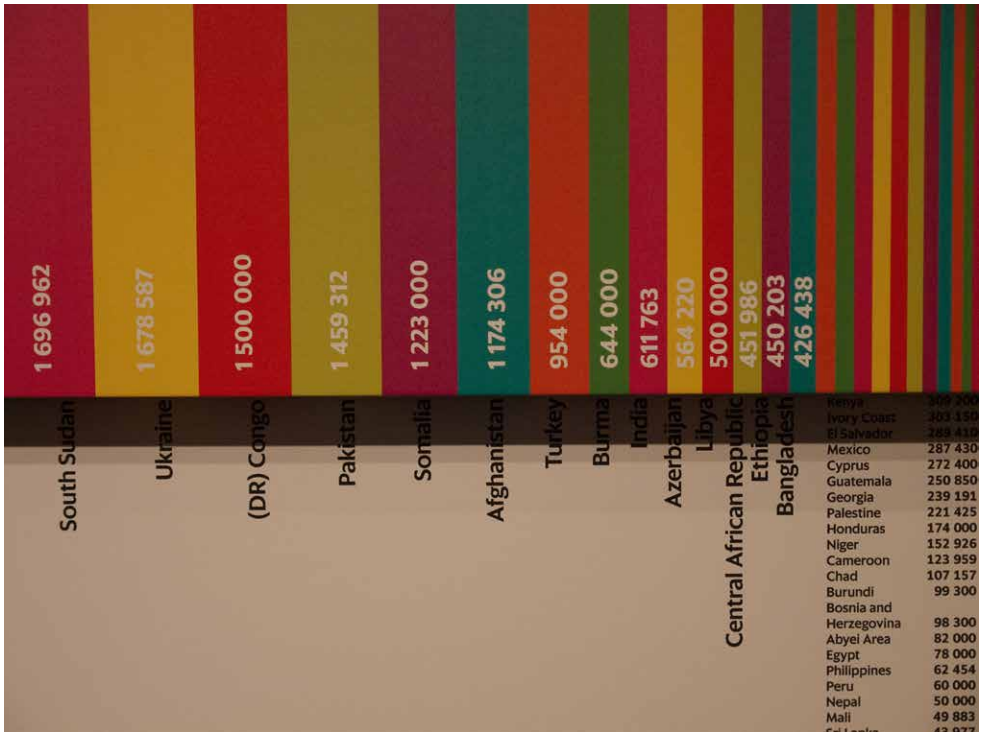
- att kunna uttrycka sig mångsidigt
- olika sorters texter, ord, bilder, ljud och andra modaliteter
- att skriva
- olika teckensystem
- att kunna bearbeta information
- att kunna förhålla sig till texter
- att kunna läsa kritiskt
- etisk och estetisk läskunnighet
- språket i olika läroämnen
- språklig och kulturell mångfald
- att vara delaktig
- att kunna påverka

Om att läsa och skapa multimodala texter i alla ämnen

Många av de nya digitala genrerna består av olika modaliteter, men det är skäl att påpeka att multilitteracitet inte bara handlar om digitala texter. Den enklaste alfabetiska text tryckt på papper är egentligen också multimodal, eftersom den har en visuell dimension (till exempel typsnitt och layout) som inverkar på hur vi läser och tolkar den. Detta kan också få fungera som en påminnelse om att det inte finns någon orsak att låta sig skrämmas av ordet multilitteracitet, som kan uppfattas som abstrakt och akademiskt. Multimodala texter har vi alltid sysslat med i skolan och redan de föregående läroplansgrunderna från år 2004 talar ju om det vidgade textbegreppet. Multilitteracitet innefattar både att läsa, tolka, värdera och skapa multimodala texter.

Kanske är det ändå digitaliseringen av undervisningen som mest väcker funderingar och känslor av otillräcklighet hos lärare. Men för att bli bättre på att undervisa i multilitteracitet krävs inte nödvändigtvis att man genast tar in en massa nya digitala verktyg i klassrummet. Man kan göra som Kristina Danielsson och Staffan Selander föreslår i sin bok *Se texten! Multimodala texter i ämnesdidaktiskt arbete* (2014), nämligen starta med en kritisk granskning ur ett multimodalt perspektiv av de läromedel man använder. Samspelet mellan olika delar av en text kan, som författarna påpekar, nämligen både försvåra och underlätta för läsaren att förstå texten.

1,19
1,25
£

För en lärare som är expert på sitt eget ämne kanske det är solklart hur kombinationen av ord, bilder och grafiska element i läroboken ska förstås, men eleverna kan stöta på betydande svårigheter om de inte får hjälp med sin läsning. Forskning har visat att pilen som symbol kan ha över hundra olika betydelser beroende på sammanhanget, vilket redan i sig berättar något om hur svåra illustrationer, modeller, kartor, grafer och liknande element i läromedel kan vara att förstå.

Danielsson och Selander påpekar att de olika skolämnena i sig ställer speciella krav på tolkning och produktion av multimodala texter. Detta stämmer överens med tankegången i LP2014 om att det pedagogiskt medvetna arbetet med olika textgenrer tydligt ska ingå i alla ämnen. Modersmålsämnet har av tradition en särställning här, men om trenden med försämrade läsfärdigheter bland våra barn och unga ska vändas måste alla stadier och alla ämnen dra sitt strå till stacken.

Om eleverna får undervisning i hur man läser och förstår ämnesspecifika texter har de också lättare att effektivt ta till sig innehållet i dem. Man kan helt enkelt inte ta för givet att elever inte behöver vägledning i att läsa och producera olika slags texter bara för att de knäckt läskoden och uppnått ett visst mått av läsflyt. Och speciellt när vi talar om att producera digitala texter är det ju enklare än någonsin för eleverna att själva kombinera olika modaliteter. Då måste läraren också fundera över hur den aspekten av elevtexterna ska bedömas utifrån de kriterier för bedömningen som finns i läroplansgrunderna.

Läskritiska strategier behövs

Vi lever i ett samhälle där information delas allt snabbare och därför behöver skolan ge eleverna en förmåga att granska texter kritiskt. Den stora utmaningen är inte att hitta information, utan att hitta information som är tillförlitlig och korrekt. Eleverna behöver läskritiska strategier som hjälper dem att värdera, ifrågasätta och granska olika texter.

En källa kan vara skriftlig, muntlig eller materiell. Ytterst handlar källkritik om att förstå att texter har en avsändare och ett syfte. Källkritik kan formuleras i frågan ”av vem och varför?”.

Kort checklista

- Vem är avsändaren – vem har skrivit texten?
- Var har den publicerats?
- Varifrån kommer bilderna?
- Vilka val har gjorts? Det är minst lika intressant att fundera på vad som lämnats bort i förhållande till det som tagits med i texten.
- Är källan äkta?
- Vilket budskap har den?
- Finns något syfte med publiceringen?
- Är informationen trovärdig?

Det som skiljer internet från andra källor är att man inom loppet av några sekunder har tillgång till en uppsjö av källor inom ett givet ämne parallellt med att det är väldigt lätt att publicera på internet. Som läsare gäller det att kunna navigera rätt. Vilka källor är trovärdiga? Vilka går under rubriken alternativ fakta?

Källkritik på nätet

- Vem upprätthåller webbplatsen?
- Kan upprätthållaren anses vara objektiv?
- Vem finansierar webbplatsen?
- Hur gammal är informationen?
- Hurdan information presenteras – fakta eller åsikter?
- Vad är syftet med webbplatsen?
- Vem är målgruppen?
- Hur ser webbplatsen ut?
- Hurdana länklistor finns på webbplatsen?
- Jämför informationen med andra källor!

Vad är multilitteracitet?

Har det något med multiplikation att göra? (flicka, 8 år)

Idealet en bred läskompetens

Många lärare och särskilt speciallärare är i själva verket mycket vana vid att arbeta med multilitteracitet. Idealet är en bred kompetens i att läsa, tolka och förstå samt skriva och producera olika slags uttrycksformer, men det säger sig självt att det finns elever som kanske är starkare på ett uttryckssätt och svagare på ett annat. Att uttrycka sig i bilder kan kännas bekvämt för en elev, en annan kanske föredrar att uttrycka sig muntligt, skriftligt eller mer multimodalt. Med elever som kan ha svårt att ta till sig information och uttrycka sig på ett sätt, gäller det att försöka hitta andra medel och möjligheter. Ibland kan det också vara skäl att reducera modaliteterna och mängden information.

Svårt att hitta bra material? Här finns allt möjligt:

- svenska.yle.fi/
- svenska.yle.fi/arkivet
- svenska.yle.fi/vetamix
- sverigesradio.se
- svt.se
- nordeniskolen.org/sv/

Träna din multilitteracitet med:

- kartor
- väderkartor
- diagram
- tredimensionella modeller
- bruksanvisningar
- filmer
- TV-program
- reklamfilmer
- radioprogram
- trafikmärken
- varumärken
- kulturella uttryck
- skönlitteratur
- bilderböcker
- kroppsspråk
- skådespel
- olika språk
- vardagsspråk
- dialekt
- slang
- vetenskapligt språk
- teckenspråk
- talat språk
- skrivet språk
- språket i olika läroämnen
- dataspel
- tidningar
- annonser
- musik
- symboler
- olika klädstilar
- flaggor
- föremål
- färger
- konstverk
- graffiti och väggmålningar

För att ge elever i behov av stöd optimal möjlighet att uppleva olika slag av texter finns i dag många olika kompensatoriska strategier. Genom att bättre beakta elevernas olika styrkor och behov är det möjligt att öppna upp för möjligheter att tolka texter, vare sig det gäller skrivna texter i olika genrer och medier eller grafiska framställningar och filmer. Det gäller att testa sig fram. Elever kan erbjudas mer komplexa multimodala texter, men även mer begränsade varianter, till exempel lättlästa versioner av själva texten med textens kärna i centrum, texter skrivna med bild- och symbolstöd, talböcker/ljudböcker. Texter kan också läsas upp med hjälp av talsyntes och återges med teckenspråk eller tecken som stöd.

Hur ska man ta hänsyn till multilitteracitet i bedömningen?

Elevens multilitteracitet ska inte, liksom inte heller någon annan av de sju kompetenserna, bedömas separat, utan ingå i bedömningen i de olika läroämnena. I definitionen av de nationella målen vid utgången av årskurs 6 och för slutbedömningen har man därför i LP2014 angett vilka kompetenser som målen i de olika läroämnena anknyter till. Kompetensen multilitteracitet och förmågan att tolka, producera och värdera olika slag av texter i olika medier och miljöer finns inskriven i anslutning till respektive mål i varje läroämne som kompetensen anknyter till. Det innebär att när man som lärare bedömer elevens färdigheter till exempel i litteratur- eller bildanalys, räkning med bråk eller tolkning av kartor eller grafer bedömer man samtidigt elevens multilitteracitet.

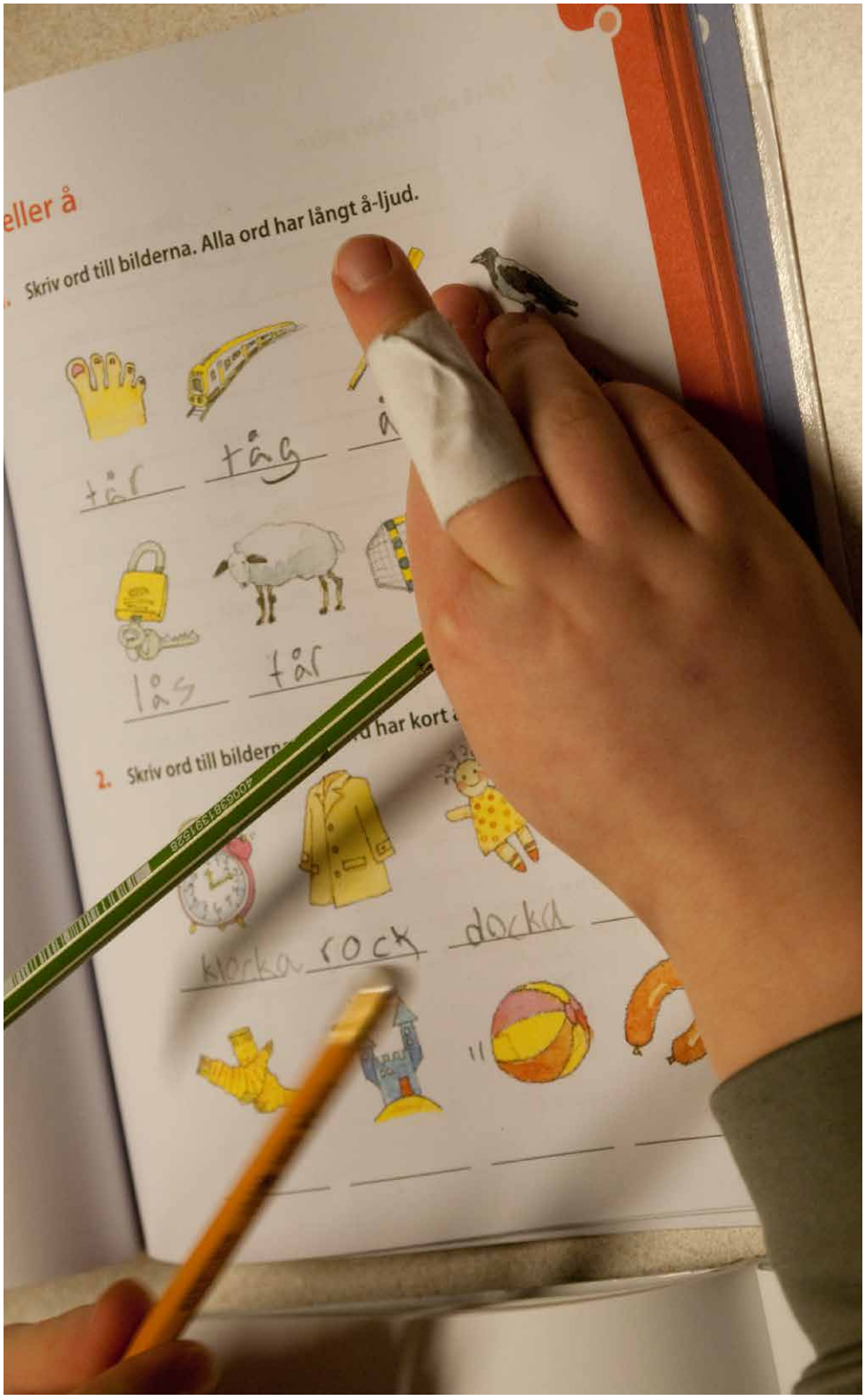
Om man vill utveckla en bedömningspraxis som tar fasta på multilitteracitet kan ett tips vara att tänka mer på modaliteter och multimodalitet, till exempel ljud, text, fotografier, animationer och rörliga bilder. En bedömningspraxis som medvetet bygger på multilitteracitet fäster uppmärksamhet vid förmågan att kunna läsa och tolka olika uttryckssätt, modaliteter och teckensystem och förmågan att kunna producera och uttrycka sig på ett mångsidigt sätt – inte enbart skriftligt eller muntligt – och gärna också med hjälp av andra modaliteter och uttryckssätt, till exempel digitala redskap, bilder och dramatisering.

Känner man sig som lärare osäker på digital kompetens kan multilitteraciteten öppna utmärkta möjligheter att jobba lite mer autentiskt och tillämpa självbedömning och kamratbedömning. När eleverna fotograferar, filmar och redigerar sina alster kan det uppstå ypperliga möjligheter att låta eleverna själva ge respons åt varandra. Samtidigt är det viktigt att hålla reda på målen och innehållen i det egna läroämnet. Multilitteracitet är en så bred kompetens att gränserna lätt suddas ut.

Mångsidiga metoder ska tillämpas vid bedömningen. Läraren ska samla information om elevernas framsteg inom olika områden av lärandet och i olika lärsituationer. Det är viktigt att observera att eleverna lär sig och arbetar på olika sätt samt att se till att det inte finns hinder för att visa sina kunskaper och framsteg. I olika bedömnings- och provsituationer ska man se till att eleven förstår uppgiften och har tillräckligt med tid att utföra den. Läraren ska se till att eleverna vid behov har möjligheter att visa sina kunskaper med hjälp av digitala verktyg och muntligt. Man ska också se till att det finns tillgång till andra hjälpmedel och biträdestjänster som eleverna eventuellt behöver. Även lindriga inlärningssvårigheter och eventuella bristande kunskaper i undervisningsspråket/svenska/finska ska beaktas när bedömnings- och provsituationer planeras och genomförs. På samma sätt ska eventuella tyngdpunktsområden i elevens studier beaktas.

Grunderna för läroplanen för grundläggande utbildning 2014, kapitel 6 Bedömning av lärande

eller å
Skriv ord till bilderna. Alla ord har långt å-ljud.
tår
tåg
lås
får
2. Skriv ord till bilder
har kort
klocka
rock
docka

MULTILITTERACITET I OLIKA LÄROÄMNEN – INFALLSVINKLAR OCH IDÉER

Utveckla multilitteracitet genom autenticitet i undervisningen

Yvonne Nummela

> ***I undervisningen ska man analysera och reflektera kring texter som är autentiska och meningsfulla för eleverna. På detta sätt blir det möjligt för eleverna att använda sina styrkor i studierna och utnyttja texter och innehåll som intresserar dem samt att delta aktivt och påverka.***
>
> *LP 2014, kapitel 3.3 Mångsidig kompetens som mål*

Olika modaliteter och uttryckssätt öppnar spännande möjligheter för undervisningen, men för att komma åt det som är naturligt betydelseladdat och meningsfullt för barn och ungdomar gäller det samtidigt att tänka på autenticitet. När vi i dagligt språkbruk använder ordet autenticitet syftar vi oftast på något som är verkligt, äkta eller obearbetat i motsats till något som är konstgjort eller oäkta. I undervisningssammanhang får begreppet olika betoningar beroende på perspektivet. Talar vi om autentiskt material, en autentisk situation eller vad autenticitet innebär för eleven eller läraren?

Ta fasta på elevens upplevelse

Autenticitet har av tradition varit ett centralt inslag i språkundervisning, särskilt i undervisningen av främmande språk. Autenticitet har vanligtvis syftat på autentiskt material och autentiska texter, men inom språkpedagogiken innebär autentisk detsamma som erfarenhetsbaserad. Autentiskt är det som eleven upplever som äkta, meningsfullt och ändamålsenligt.

En autentisk muntlig eller skriftlig text har i sin snävaste definition uppfattats som en text producerad på originalspråk, med ett verkligt syfte i ett verkligt målspråkssammanhang och ämnat för en verklig mottagare. I dag har begreppet en mera omfattande innebörd och synen på vad en autentisk text är har breddats; en text är autentisk om den anses vara meningsfull för dem som deltar i kommu-

nikationen. Ett sätt att ta fasta på autenticiteten är att använda elevernas egna texter eller att låta eleverna välja texter.

Vidga lärmiljön och engagera eleverna

Den fysiska lärmiljön har stor betydelse för autenticiteten. Även om man med hjälp av digitala verktyg kan skapa autenticitet i klassrummet får autenticiteten en helt annan dimension i utomhuspedagogik. I en lärmiljö utomhus stimuleras olika sinnen, de praktiska färdigheterna och vardagskompetensen utvecklas samtidigt som autenticiteten förstärks. Inom bl.a. naturvetenskaperna och språkundervisningen är det viktigt att man tar hänsyn till autenticitet i lärmiljön.

För att lära sig ett språk är det meningsfullt att få möjlighet att träna både receptiva och produktiva språkfärdigheter och att vara delaktig i den verkliga målspråkskulturen och -miljön med alla de teckensystem och representationer som kännetecknar den. I språkundervisning kan man främja autenticitet på många sätt, till exempel genom att bekanta sig med språk och kultur virtuellt eller genom att undersöka och ta fasta på sin omgivning och närmiljö (internationalisering på hemmaplan).

En autentisk inlärningssituation är en situation där eleven aktivt tar ansvar för och kan påverka sitt lärande. Ju mer autentisk undervisningen känns desto mer motiverande är den för eleven. Att låta eleverna delta i bedömningen med hjälp av självbedömning och kamratbedömning främjar också autenticitet.

Vad är multilitteracitet?

Att många människor är ivriga på samma sak. (pojke, 13 år)

En text är inte autentisk i sig

Autenticitet är inte en egenskap som finns i en text, en uppgift, en situation, lärmiljön eller kommunikationen. Meningsfullhet kan i bästa fall uppstå då eleven är aktiv i förhållande till det som görs, hur det görs eller varför det görs. Bedömningen av vad som är autentiskt eller inte utgår alltså från elevens respons, uppfattning, tolkning och aktiva engagemang men också från elevens tidigare erfarenhet och kunskap. Det som för en elev är autentiskt i en kontext kan vara mindre autentiskt för en annan.

Skapa rum för autenticitet

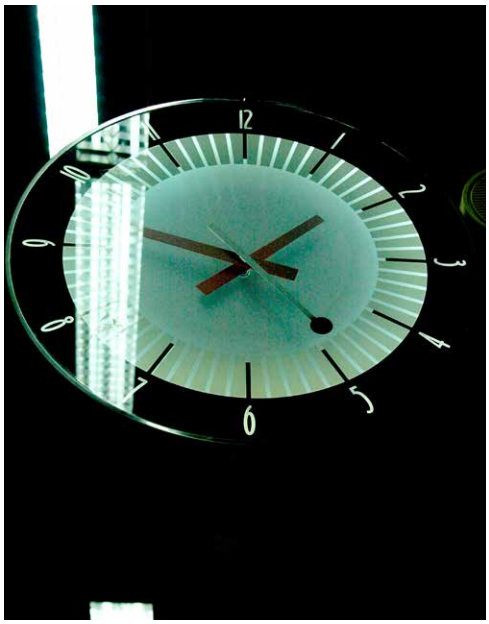
Lärarens roll är viktig för att skapa möjligheter till autenticitet och engagerande undervisning. Att beakta autenticitet ur olika synvinklar erbjuder samtidigt mångsidiga möjligheter att utveckla kompetensen i multilitteracitet. En möjlighet att differentiera undervisningen är att skapa förutsättningar för att olika elever ska kunna uppleva autenticitet i innehåll, arbetssätt och lärmiljö. Genom att beakta multimodalitet i undervisningen eller genom att erbjuda aktiviteter som stimulerar olika sinnen kan man förstärka autenticitet till exempel genom digitala redskap, drama, musik och lek.

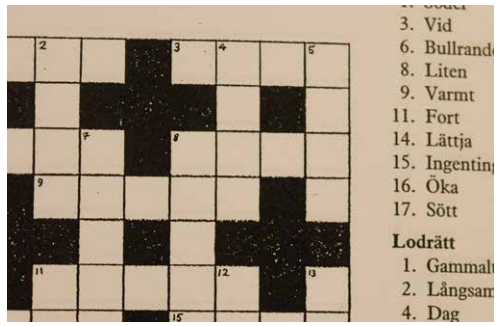
Eftersom kompetenserna i läroplanen inte är bundna till enskilda läroämnen erbjuder de utmärkta möjligheter för olika former av ämnesövergripande samarbete med tanke på det som är meningsfullt. Hur kan man till exempel i matematik, historia, religion och bildkonst var för sig, men även tillsammans, beakta multilitteracitet och autenticitet? Och hur kan man ta fasta på meningsfulla uttryckssätt i ämnen som gymnastik, slöjd och huslig ekonomi?

Motivation via modaliteterna

I en utvärdering av inlärningsresultat i matematik kom det fram att lärandet stärks om eleverna ges möjlighet att berätta om sina lösningar på uppgifter eller problem för varandra och beskriva hur de tänkt. En kreativ elev kan hitta på ett alternativt sätt att förklara en sak som inte läraren kommit på, till exempel genom att rita en figur. En elev som uppmuntras att rita figurer och diagram som stöder hens lösning av en uppgift stärker de produktiva färdigheterna. Eleven har nytta av dessa färdigheter när hen tar in och aktivt bearbetar ny information, speciellt om eleven känner motivation att stöda sitt tänkande med visuella resurser.

Många elever är vana vid att dagligen producera multimodal information, som är meningsfull för dem själva, med sina smarttelefoner. Produktiva färdigheter och att kreativt kunna framställa information på olika sätt blir allt viktigare. Vi behöver kunna förmedla information eller överföra ett budskap till andra inom väldigt många områden i arbetslivet. Här syns en tydlig koppling mellan kompetenserna *multilitteracitet* och *arbetslivskompetens och entreprenörskap* i LP2014. I skolan behöver man träna på att använda den mångfald av olika (också digitala) resurser som står till buds för att göra olika slags arbeten i olika läroämnen. Medvetenhet om multilitteracitet och digitala resurser kan i bästa fall främja en meningsfull undervisning.

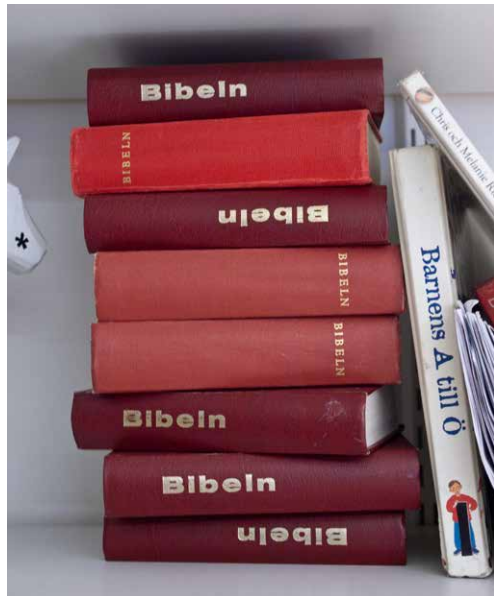

3. Vid
6. Bullrand
8. Liten
9. Varmt
11. Fort
14. Lättja
15. Ingentin
16. Öka
17. Sött
Lodrätt
1. Gammal
2. Långsam
4. Dag

Ss Tt
Rr
Ss

Islams fem Pelare

Bibeln
BIBELN
Barnens A till Ö

Träna din multilitteracitet! Tips för ämnesövergripande samarbete	
Arbeta tematiskt	Upptäck och utveckla både elevernas och din egen multilitteracitet via ett lämpligt tema, till exempel rymd, energi, kommunikation, kulturell mångfald, miljö, vår planet, hembygd, arbete o.s.v. Möjligheterna för olika slag av tematiskt samarbete är i princip oändliga. Ett intressant tema gör det möjligt att ta in mångsidig kompetens och mångvetenskapliga lärområden i undervisningen. Låt också eleverna själva föreslå teman!
Undersök språk, kommunikation och olika uttryckssätt	Vilka språk hör du på stan? Vilka läten hör du i naturen? Talar du på samma sätt med din lärare, dina vänner och din familj? Dialekt och standardspråk – vad är det för skillnad?
Experimentera med modaliteter	Försök beskriva olika saker både genom att utöka och avgränsa antalet modaliteter. Hur berättar du om dig själv utan att använda ord? Hur berättar du för en synskadad var närmaste affär finns? Går det att beskriva hur en daggmask ser ut med bara ljud? Dela in er i grupper enligt modaliteterna (till exempel en ljud-, bild- och textgrupp) och försök beskriva ett fenomen med hjälp av en enskild modalitet. Är det möjligt?
Besök spännande platser	Järnvägsstation, bondgård, reningsverk, industrianläggning, bibliotek, museum, kyrka, affär, köpcentrum, restaurang, idrottsanläggning, badstrand, hem, skola, daghem, äldreboende o.s.v. Många platser i vår närmaste omgivning är som gjorda för ämnesövergripande samarbete och för att ta in mångvetenskapliga lärområden i undervisningen.
Undersök förhållandet mellan varumärken och identitet	Vilka varumärken hittar du i affären eller i klassen? Varför anses en del varumärken vara bättre än andra? Vad signalerar man med ett varumärke?
Skapa och analysera en multimodal föreställning	Utgå från luciadagens program, julfestprogrammet, en dansuppvisning, en teaterföreställning eller en film. Ställ frågor: Vilken roll spelar musiken? Hur byggs stämningen upp med visuella medel? Vilka kulturella, historiska och religiösa inslag kan vi hitta i föreställningen?

Träna din multilitteracitet! Tips för ämnesövergripande samarbete	
Undersök språk och uttryckssätt i olika läroämnen	Vilka modaliteter används under en matematiklektion? Vad gör man med siffror i gymnastiken? Vilka modaliteter hittar du i en receptbok eller ett kök? Finns det symboler som är typiska för de olika läroämnena?
Se och analysera en nyhetssändning	Vilka modaliteter används i sändningen? Vilka funktioner har modaliteterna? Hur samverkar uppläsningen och bildmaterialet? Används grafer eller symboler? Hörs olika språk? Hur presenteras det kommande vädret?
Träna algoritmiskt tänkande	Koppla ihop gymnastik, matematik och programmering. Fundera till exempel på algoritmen i en traditionell lek som *hoppa ruta*. Låt eleverna fundera ut hoppalgoritmen verbalt i tal och skrift. Låt dem pröva algoritmen för att se om den fungerade. Om inte, så måste den korrigeras. Skapande fördjupning: låt eleverna hitta på en egen lek som kräver exakta instruktioner i algoritmform.
Undersök fenomenet planetarism	Använd en jordglob och en stark lampa som föreställer solen för att illustrera dygnet och årstidsväxlingarna. Som fördjupning kan eleverna dramatisera månens faser genom att en elev föreställer jorden och en annan elev månen. Även här behövs en lampa som sol. För att förstärka elevernas kunskaper kan de söka efter animationer om månens faser på nätet.
Konkretisera naturens lagar	Hur beter sig ett föremål, d.v.s. en *kropp* i fritt fall mot jordytan – accelererar kroppen eller är hastigheten konstant under inverkan av jordens dragningskraft? Med äldre elever kan man genom ett experiment i fysikundervisningen bestämma ett närmevärde på tyngdaccelerationen *g*. En osynlig kraft som är en förutsättning för att liv kan existera på jorden behöver både undersökas och konkretiseras!
Upptäck trafikens språk	Fundera tillsammans på hur trafikmärken, trafikljus och andra ljud- och ljussignaler som olika fordon använder fungerar som kommunikation. Vad är det som får trafiken att löpa väl? Vad händer om en bilist inte förstår vad trafikmärkena betyder?

Vad innebär multilitteracitet i musik?

Cecilia Björk

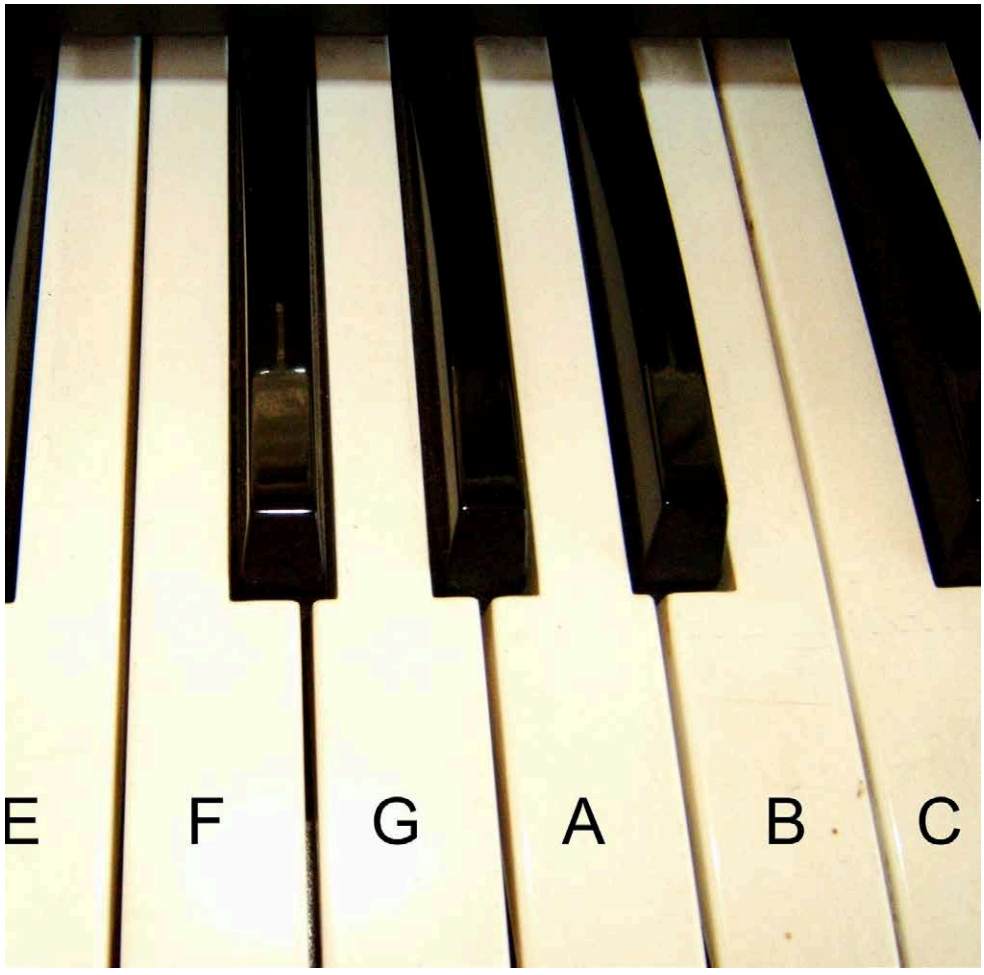
- Musikalisk läskompetens
- Visuell läskompetens: att förstå och behärska grafiska och kroppsliga sätt att symbolisera och uttrycka musik och musicerande, till exempel musiknotation, tabulatur och gestik
- Auditiv läskompetens: att förstå klingande musik och uppleva hur den kan bli meningsfull, att kunna uppfatta form och mönster i musik, att vara medveten om ljudmiljöer
- Verbal läskompetens: att kunna beskriva musik med ord, att kunna använda musikterminologi
- Förmåga att uttrycka sig med musik, att förstå varför och hur människor uttrycker sig och kommunicerar med musik
- Musikfärdigheter, till exempel att kunna sjunga eller spela från noter på samma sätt som vi läser högt ur en text, att kunna följa en dirigents rörelser, att kunna musicera utan ord tillsammans med andra
- Förmåga att tolka olika slag av musik och ”läsa” stämningar i musik
- Att förstå hur musik får mening i olika sociala och kulturella sammanhang
- Förmåga att förstå och analysera hur människor påverkas av musik, till exempel film- och reklammusik
- Att på ett meningsfullt sätt kunna kombinera musik med ord, konst, bild, dans, rörelse, drama.

Hur arbetar du med multilitteracitet?

Musikpedagoger har alltid arbetat med multilitteracitet, långt innan begreppet fanns. Allt vi gör kombinerar olika världar: ljud, gester, tecken, symboler, bilder. All musikpedagogik innefattar multilitteracitet i någon mening, från solmisering med handtecken till låtskrivande med digitala verktyg. Musikpedagoger går från det konkreta mot det abstrakta och tvärtom: eleverna lär sig både enkla och komplexa begrepp och fenomen via praktiken. Vad är en hög ton och en låg ton? Hitta synonymer! Var finns höga och låga toner på pianot? Hur förändras ackordens färgningar när vi ändrar en eller flera toner? Visa vad du hör med en rörelse. Om det här var filmmusik – vad skulle hända i filmen? Lägg musik till bilder och filmklipp.

Vilka tips skulle du ge andra som arbetar med musik och multilitteracitet?

Ge eleverna möjlighet att erövra redskap för att självständigt kunna musicera, skapa musik och tillägna sig musik på många olika sätt. Motarbeta ”musikalisk analfabetism” (uppmanade redan Zoltán Kodály). Tveka inte att lära eleverna att läsa noter. De klarar det utmärkt om de får systematisk undervisning, och notläsningsförmåga har stor betydelse för självuppfattningen i musik och de musikaliska möjligheter som öppnar sig genast och senare i livet. Ta gärna hjälp av andra notationssätt än de konventionella: figurnoter, färger, former, ljudpartitur som ni skapar tillsammans. Hjälp eleverna att analysera musikvideor, lär dem att avslöja stereotyper. Stöd elevernas förståelse för musikens många olika betydelser i människans liv. Musik är inte ett universellt språk, trots att den klichén ofta upprepas. Det finns en rik diversitet av musikkulturer och musikpraktiker världen över, och vi har goda möjligheter att utveckla såväl ”flermusikalitet” som flerspråkighet.

Vad innebär multilitteracitet i bildkonst?

Hannah Kaihovirta

Läroämnet bildkonst består av två huvudområden som lärare bygger upp lär- och skapandeprocesser kring. Det ena huvudområdet är *bild* och omfattar det som kallas för visuell kultur och kommunikation. Inom det området arbetar man med fenomen som till exempel bildanalys, reklamanalys, bilder i medier, bilder som språk, design, digitala bilder, fotografi och rörlig bild. Elever både tolkar andras bilder och skapar egna bilder. I dag arbetar man ofta så att de bilder som elever skapar kan vara tolkningar av olika fenomen i omvärldens bildkultur.

Det andra huvudområdet är *konst.* Inom det här området arbetar man till exempel med konstanalys, med konsthistoria, bekantar sig med olika tekniker och material inom konst och förstår konstens möjlighet att uttrycka något som andra kunskapsfält inte kan uttrycka på samma sätt.

Det är viktigt som lärare att förstå att *bild* och *konst* självklart ofta flyter in i varandra som områden i undervisningen. Områdena ger varandra kraft och nya oväntade kontaktytor uppstår ständigt då man undervisar och lär sig nya saker.

Multilitteracitet i bildkonstämnet innebär enligt min tolkning att man som lärare får nya begrepp för arbetet i ämnet. Inom bildkonsten omfattar multilitteracitet förmågan att kunna läsa, tolka och skapa mening på flera olika sätt. Det innebär också att man kan beskriva och berätta om samma fenomen på olika sätt och på det sättet förstå att människor tolkar världen individuellt.

I bildkonstämnet är skaparprocesserna multimodala och tar sig flera former och uttryck. Förhållningssättet till lärandet och lärprocesserna förankras i begreppet multilitteracitet. Multimodalitet och multilitteracitet är välkomna begrepp i bildkonstundervisningen för att de är begrepp för något som ibland

är så självklart i bildkonstämnet – till exempel upplevelser av material, former, färger och andra intryck – att man inte alltid artikulerar det i ord. Det här eftersom upplevelserna, erfarenheterna och lärandet ofta redan är uttryckt i en multimodal form – *bild* – och i ett eget språk = bildspråk.

Hur arbetar du med multilitteracitet?

Jag arbetar med multilitteracitet så att jag utgår från ett *fenomen*, till exempel fenomenet "flyktingström". Därefter skapar jag som lärare (tillsammans med elever) teman kring det här fenomenet**.** Det gör jag genom att lista konnotationer, denotationer och associationer kring fenomenet.

Ett tema som kom i förgrunden då jag senast arbetade med fenomenet flyktingström var "hamn". Ur temat kristalliserades sedan ett mer konkret lärområde. Det var lärområdet "container". Utgående från *bild* arbetade eleverna med att ta reda på vad en container egentligen är. Dessutom finns det massor av fina bilder om och av containerhamnar. Samtidigt arbetade vi med *konst* och eleverna fick undersöka enpunktsperspektiv genom att teckna containerhamnar.

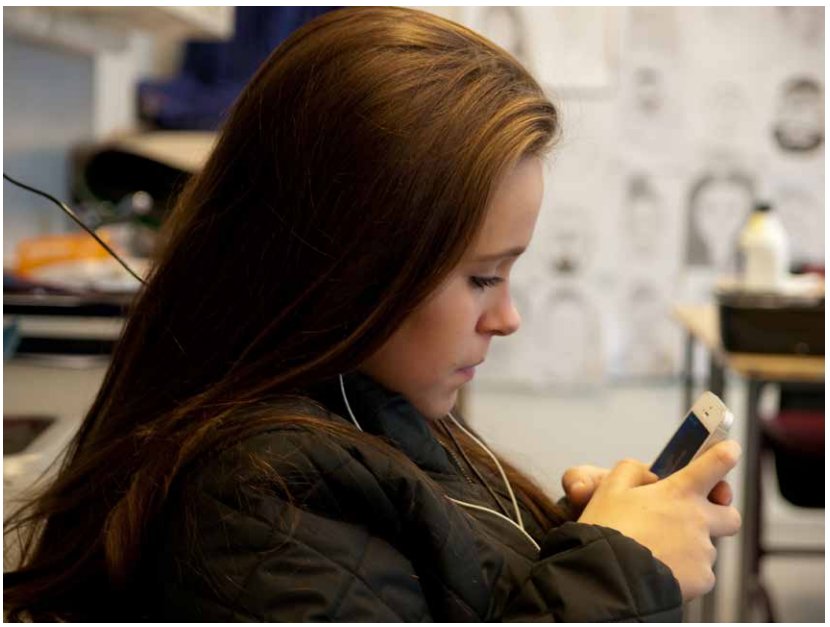
I den här processen diskuterade vi och lärde oss en hel del om vad som transporteras i containrar över världen, logistik, om hur varor packas, transporteras m.m. (här halkade vi även in på formgivning och design). Vi var alla överens om att människor inte ska transporteras i containrar. Vi diskuterade också varför vi tycker så. På basis av fakta gjorde vi fiktiva tidningsartiklar om flyktingströmmar. Det här var med årskurs 3. Bildkonstämnet var en del av helhetsskapande undervisning.

Vilka tips skulle du ge andra som arbetar med bildkonst och multilitteracitet?

1. Var uppmärksam på vad som sker och vad som skapar mening i din och elevernas värld och omvärld.
2. Bonga fenomen.
3. Skapa teman att arbeta kring.
4. Sök goda idéer och information om bildarbete och konst på museer, på internet – överallt. Ta dig tid att tillsammans med elever planera vad man kan göra.
5. Var hela tiden medveten om när du skapar förutsättningar för att lära från del till helhet och när du arbetar med att lära från helhet till detalj.
6. Dokumentera både arbetsprocesser, lärprocesser och färdiga alster.
7. Alla uppskattar att på olika sätt både ge och få respons på lärande i bildkonst.
8. Kom ihåg att nästan alla samtal som elever för med varandra och med läraren om uppgiften kan kännas igen som formativa bedömningsprocesser.
9. Arrangera utställningar på olika sätt. Sätt alltid tid och kraft på dem. De är en viktig del av arbetet. Kom ihåg att en blogg också är en form av utställning.
10. Beskriv, berätta och tala om att det arbete vi gör i bildkonst kallas för multilitteracitet och berätta och beskriv vad det innebär.
11. Var medveten och påläst som lärare och kommunicera värdet av formativ och summativ bedömning av bildkonst och lärande i skolan.
12. Våga göra misstag, tänka om och göra om tillsammans.

Dessutom brukar jag betona att bildkonst handlar om att uppleva, att fantisera och pröva sådant som vi inte visste var möjligt.

Vad innebär multilitteracitet i matematik och naturvetenskaper?

Kristian Smedlund

> För mig innebär begreppet multilitteracitet i första hand en fråga om en medvetenhet, att läraren eller handledaren reflekterar över variation i undervisningsmetoderna. Möjligheterna att använda olika konkretiseringsmaterial på till exempel 1980-talet var mer begränsade än vad de är i dag. Utbudet på konkretiseringsmaterial och olika spel för lärande har ökat kraftigt under senare år. I takt med att efterfrågan på olika lärmaterial ökar lönar det sig att tillverka och sälja olika produkter.

Inom matematiken och naturvetenskaperna finns en lång tradition av att använda visuella resurser. Det har varit viktigt att kunna växla mellan olika sätt att framställa matematisk information. När forntida grekiska tänkare använde käppar och snören för att rita i sanden kan dagens skolelever behändigt göra motsvarande konstruktioner med ett dynamiskt geometriprogram. Vissa kan anse att multilitteracitet inte är något nytt, men mångfalden av nya metoder som vi har tillgång till i dag, till exempel för att överföra information, vittnar om att en förändring skett. Det är därför fullt förståeligt att kompetensen lyfts fram som en av de grundläggande kompetenserna i LP2014.

Hur kommer multilitteracitet till uttryck i matematiken och i de naturvetenskapliga läroämnena?

I matematiken och i naturvetenskaperna är olika sätt att framställa information och kunskap centralt och vi har möjlighet att använda många olika slags redskap.

Att arbeta med bråk lämpar sig utmärkt för träning av multilitteracitet i matematiken. Redan det faktum att vi kan uttrycka ett bråk på flera sätt och att alla dessa uttryckssätt är vanliga, visar att vi har att göra med multilitteracitet. Ett så kallat rationellt tal kan skrivas i bråkform, decimalform och i procentform. Vi kan visuellt uttrycka bråk med olika figurer, något som både läromedelsförfattare och lärare länge gjort. En del av en rektangel eller en cirkel kan färgas för att beskriva ett bråktal som delen av en helhet. Det är samtidigt ett effektivt sätt att illustrera räkneoperationer med bråk som till exempel addition och subtraktion. Matematiklärarna vet att visuella resurser underlättar förståelsen när nya begrepp ska introduceras. För alla människor finns det en första gång när man stöter på bråk!

Om man vill använda ett mer fysiskt och konkret sätt att lära eleverna grundbegrepp om bråk kan man till exempel använda ett spel med bråkkakor tillverkat av hårdpapp eller plast. Om eleverna själva får använda bråkkakorna aktiveras även känselsinnet. Varför inte till exempel använda bråkspel när man repeterar tidigare kunskaper med gymnasieettor?

Den stora vinsten finns i att eleven själv till exempel kan komma på hur bråkaddition fungerar genom att använda och undersöka bråkkakor. Detta kräver goda förberedelser och en del tålamod av läraren eftersom det kräver mer lektionstid än presenterande undervisning. Det här är ett exempel på hur vi kan sporra eleven att aktivera de så kallade högre nivåerna av tänkande, något som diskuterades i de arbetsgrupper som arbetade med de nationella läroplansgrunderna inom matematiken och naturvetenskaperna. Det här är starkt förknippat med undersökande lärande. En svårighet är att man börjar med bråkräkning i en så pass tidig ålder att metoden i praktiken är för krävande för de flesta eleverna.

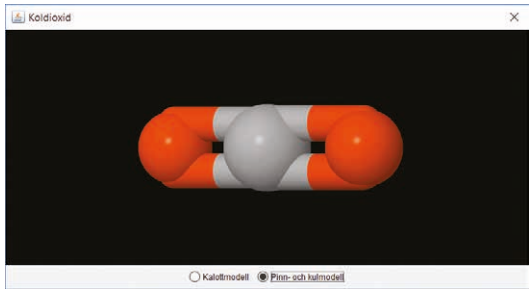
Ett mål i läroplansgrunderna för det nya ämnesövergripande läroämnet omgivningslära lyder: ”vägleda eleven att förstå, använda och skapa olika modeller med hjälp av vilka man kan tolka och förklara människan, miljön och anknytande fenomen”. I praktiken innebär det att läraren behöver fundera på olika sätt att använda modeller i sin undervisning och dessutom uppmuntra eleverna att skapa egna modeller. Skapandet ska givetvis utgå från elevens egen nivå.

Grundläggande livsviktiga molekyler som vattenmolekylen och koldioxidmolekylen kan uttryckas på flera olika sätt. Molekylerna kan beskrivas genom sina (kemiska) formler H_2O och CO_2 . Molekylerna kan också beskrivas mer visuellt med hjälp av sina strukturformler. Strukturformeln för koldioxidmolekylen syns på bilden invid.

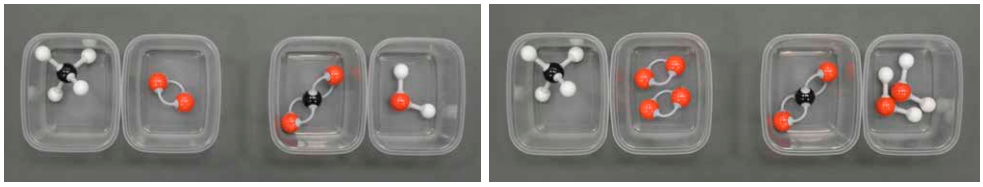

Denna formel ger mer information än den kemiska formeln. Vi säger att koldioxid -molekylen är en rak molekyl med två dubbelbindningar, vilket samtidigt anger antalet gemensamma elektronpar som delas mellan molekylens atomer. Strukturformeln anger grafiskt atomernas position i förhållande till varandra.

I takt med utvecklingen av olika digitala verktyg har vi fått nya sätt att studera till exempel molekyler. Simuleringstjänsten PHet är öppen för gratis användning på nätet och kan användas på många språk, däribland svenska och finska (http://phet.colorado.edu). Invid visas en bildkapning som visar en roterande pinn-kulmodell av en koldioxidmolekyl mycket enkelt konstruerad på PHet. Molekylen kan också visas med en *kalottmodell*.

Varje lärare som undervisar kemi känner till att det finns konkretiseringsmodeller för atomer och molekyler. Modellerna är i regel av plast och med dessa stimulerar man samtidigt flera sinnen. Dessa modeller är också ovärderliga hjälpmedel då man undervisar elever med nedsatt förmåga, som till exempel synskadade barn.

Balansering av reaktionslikheten *metan + syre → koldioxid + vatten* med hjälp av konkretiseringsmaterial. Foto: Mika Minkkinen.

Ämnesövergripande samarbete geografi-matematik

Geografiundervisningen är beroende av multimodala arbetssätt och matematiken är en hjälpvetenskap i geografin. Endast fantasin sätter gränser för hur kreativt samarbetet kan vara. Inom mångvetenskapliga lärområden är det bra att utnyttja lokala särdrag och därför ger jag ett konkret exempel där vi också integrerar historia.

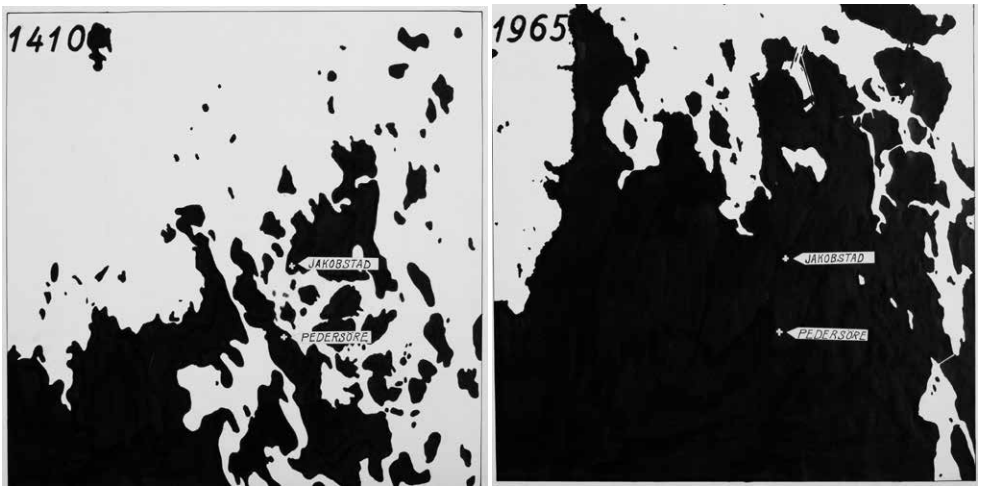
Österbottens kust är som känt mycket låglänt. Landhöjningen, som beror på att jordskorpan återgår till sitt viloläge efter att den under långa tider varit nedtryckt av inlandsisen, påverkar kontinuerligt den lokala geografin. Under en livstid hinner man se förändringen konkret och man får kanske höra sin pappa berätta om att farfar som liten pojke simmade i en fjärd som inte längre finns.

Vi tar ett exempel: kuststaden Jakobstad grundades 1652 på en plats som på den tiden var skärgård. Ett elevarbete kan ha som mål att rekonstruera hur Jakobstad med omgivning geografiskt såg ut när stadens grundades eller ännu tidigare. Här behöver eleverna skaffa fram flera slag av material, till exempel behövs data om landhöjningen och en karta med höjdkurvor. Det behövs samarbete med personalen på stadens museum och med lantmätarna på tekniska verket.

Abstraktionsnivån på arbetet är relativt hög. Elevernas uppgift blir att konkretisera och presentera sitt forskningsarbete med lämpliga multimodala resurser. Läraren eller eleverna kan ställa intressanta forskningsfrågor där vi får in kritisk granskning av information, vilket är en aspekt av multilitteracitet.

Det är svårt att få fram noggrann information om när Pedersöre kyrka byggdes. Man kan hitta information om en kyrka i trä eller ett munkhus från 1300-talet. Årtalet 1250 står inskrivet på kyrkans fasad. Genom att undersöka saken kan eleverna kritiskt granska hur länge en byggnad kan ha funnits på den plats där kyrkan står i dag. På den plats där Oxhamns skola (åk 6–9) står i dag har det tidigare funnits en hamn, nämligen socknens/stadens hamn, Oxhamnen. Under vilken tidsperiod har hamnen använts?

Det finns i teorin inga gränser för vad eleverna med dagens teknologi kan göra av ett material som detta. Det är möjligt att med lämplig programvara skapa en virtuell verklighet eller modell av hur det såg ut på det hamnområde där skolan nu finns. Om eleverna kommer till insikt om hur den fysiska omvärlden förändras under en livstid vittnar det om en avancerad läskunnighet.

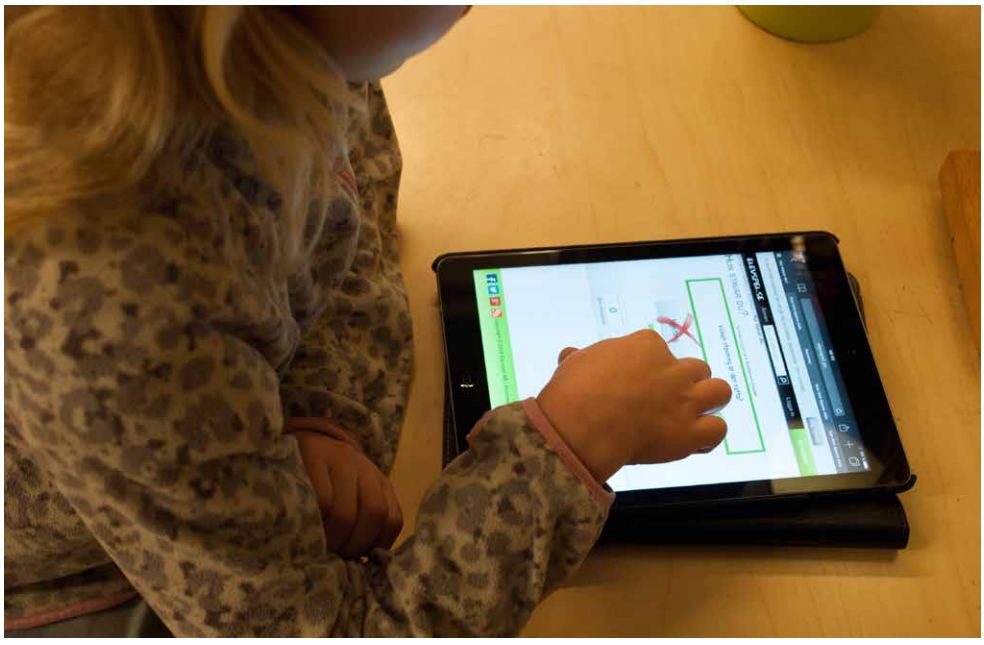
Illustrationer av landhöjningen i Jakobstadsområdet över 500 års tid.
Foto: Jens-Ole Hedman efter Pekka Toivanens teckning, Jakobstads museum.

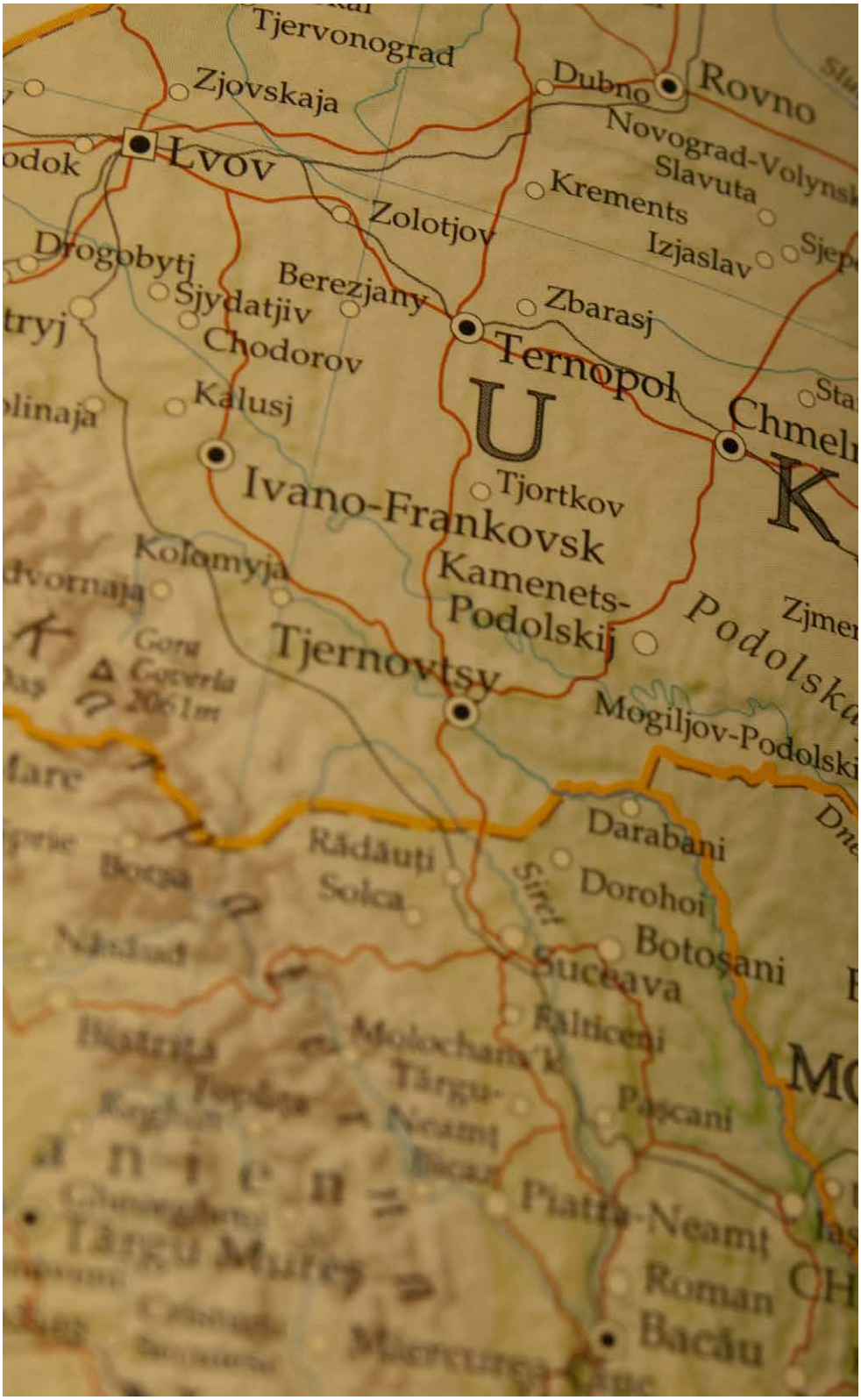
Varför är det viktigt att använda digitala redskap för att stärka elevernas multilitteracitet?

Digitaliseringen har medfört en mängd nya effektiva verktyg som utvecklar elevernas multilitteracitet. Verktygen stödjer ofta lärande på alla tankenivåer i Blooms taxonomi: minnas, förstå, tillämpa, analysera, värdera och skapa. Nya pedagogiska verktyg, som simuleringar och animationer, ger oss spännande pedagogiska möjligheter som vi tidigare inte haft.

I matematiken har dynamiska matematik- eller geometriprogram redan använts en tid. Det program som jag själv stiftade bekantskap med redan i slutet av 1990-talet var kommersiellt. Redan några minuters användning visade att vi steg in i en ny värld: tuschtavlan kunde inte tävla med programmet, där det gick att göra interaktiva, dynamiska konstruktioner. I dag är *Geogebra* det överlägset mest använda programmet i denna kategori. Programmet har utvecklats och utökats med nya kraftfulla funktioner, som 3D-animationer och CAS (Computer algebra system), och det är gratis för både nedladdning och användning online. Se mer om programmet på www.geogebra.org.

Programmering för alla elever är nytt från och med LP2014. Visuella programmeringsmiljöer som fritt kan användas gör det lättare att ta in programmering i undervisningen – bekanta dig till exempel med scratch.mit.edu. I stället för att skriva kod kan användaren (eleven) dra och flytta på olika block som utför uppgifter i ett program. De visuella resurserna gör programmering mycket mer lättillgängligt eftersom man kan närma sig fenomenet genom att aktivt använda flera sinnen, jämfört med den abstrakta verksamheten i att skriva programkod.

Tjervonograd
Zjovskaja
Dubno
Rovno
Novograd-Volynsk
Slavuta
Krements
Izjaslav
Lvov
Zolotjov
Drogobytj
Sjydatjiv
Berezjany
Zbarasj
Chodorov
Ternopol
Kalusj
Chmelnik
Tjortkov
Ivano-Frankovsk
Kolomyja
Kamenets-
Podolskij
Podolsk
Tjernovtsy
Mogiljov-Podolski
Darabani
Rădăuți
Solca
Dorohoi
Botoșani
Suceava
Fălticeni
Târgu-
Neamț
Pașcani
Piatra-Neamț
Roman
Bacău

LITTERATURTIPS OM LITTERACITET, MULTIMODALITET OCH MULTILITTERACITET

Sangeeta Bagga-Gupta m.fl.(red.) Literacy-praktiker i och utanför skolan (2013), Gleerups Utbildning AB

David Barton Literacy: An Introduction to the Ecology of Written Language (2007), Wiley-Blackwell

Anders Björkvall Den visuella texten: multimodal analys i praktiken (2009), Hallgren Fallgren

Bill Cope, Mary Kalantzis, New London Group Multiliteracies (1999), Routledge

Bill Cope, Mary Kalantzis (red.) A Pedagogy of Multiliteracies: Learning by Design (2015), Palgrav Macmillan

Kristina Danielsson & Staffan Selander Se texten! Multimodala texter i ämnesdidaktiskt arbete (2014), Gleerups Utbildning AB

Johan Elmfeldt & Per-Olof Erixon Skrift i rörelse: Om genrer och kommunikativ förmåga i skola och medielandskap (2008), Symposion

Carina Fast Literacy: i familj, förskola och skola (2008), Studentlitteratur AB

James Paul Gee What Video Games Have to Teach Us about Learning and Literacy (2007), Palgrave Macmillan

David Ian Hanauer Scientific Discourse: Multiliteracy in the Classroom (2006), Continnuum-3pl

Outi Kallionpää "Monilukutaidon opetus on ennen kaikkea uusien kirjoitustaitojen opetusta". Länk: http://www.kieliverkosto.fi/article/monilukutaidon-opetus-on-ennen-kaikkea-uusienkirjoitustaitojen-opetusta/

Helle Pia Laursen m.fl. (red.) Litteracitet och språklig mångfald (2015), Studentlitteratur AB

Kaisa Leino & Outi Kallionpää (red.) Monilukutaitoa digiaikaan: lukemisen ja kirjoittamisen uudet haasteet ja mahdollisuudet (2016), Äidinkielen Opettajain liiton vuosikirja, ÄOL

Minna-Riitta Luukka "Opetussuunnitelmat uudistuvat: tekstien lukijasta ja kirjoittajasta monilukutaituriksi" Länk: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42865/opetussuunnitelmat-uudistuvat-tekstien-lukijasta-ja-kirjoittajasta-monilukutaituriksi.pdf?sequence=1

Mellinee K. Lesley m.fl. (red.) Taking a Multiliteracies Approach to Content Area Literacy (2016), Kendall Hunt Pub Co

Heather Lotherington Pedagogy of Multiliteracies: Rewriting Goldilocks (2015), E-bok, Taylor and Francis

Kathy A. Millis The Multiliteracies Classroom (2010), Multilingual Matters

Brigitte Mral m.fl. (red.) Kritisk retorikanalys: Text, bild, actio (2016), Retorikförlaget

Katarina von Numers-Ekman Sjutton texter om läsning (2017), Sydkustens landskapsförbund r.f. (publikationen kan laddas ner gratis)

Outi Oja Kohti kokonaisvaltaista tulkintaa – Työkaluja äidinkielen ja kirjallisuuden sähköiseen ylioppilaskokeeseen (2017), Art House

Åsa Wedin & Christina Hedman (red.) Flerspråkighet, litteracitet och multimodalitet (2013), Studentlitteratur AB

Annika Westerholm och Gun Oker-Blom (red.) Språk i rörelse – skolspråk, flerspråkighet och lärande, Guider och handböcker 2016:4, Utbildningsstyrelsen

Bekanta dig också med webbplatsen www.monilukutaito.com/se/

MEDVERKANDE

Cecilia Björk, universitetslärare i musikens didaktik, fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi

Lillemor Gammelgård, direktör för småbarnspedagogik, Vasa stad

Pamela Granskog, undervisningsråd i modersmål och litteratur, Utbildningsstyrelsen

Jan Hellgren, utvärderingsexpert med inriktning på modersmål och litteratur, Nationella centret för utbildningsutvärdering

Heidi Höglund, universitetslärare i modersmålets didaktik, fakulteteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi

Hannah Kaihovirta, universitetslektor i estetiska ämnenas didaktik, pedagogiska fakulteten, Helsingfors universitet

Katarina von Numers-Ekman, lektor i modersmål och litteratur, Mattlidens gymnasium

Yvonne Nummela, undervisningsråd med ansvar för det andra inhemska språket finska och främmande språk, Utbildningsstyrelsen

Kristian Smedlund, undervisningsråd med ansvar för matematik och naturvetenskapliga ämnen, Utbildningsstyrelsen

Johanna Still, universitetslärare i pedagogik, utbildningslinjen för barnträdgårdslärare, fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi

Ulla-Stina Åman, projektkoordinator, Åbo Akademi

Tryckt
ISBN 978-952-13-6402-0
ISSN 1798-8950

Online
ISBN 978-952-13-6403-7
ISSN 1798-8969

Multilitteracitet är ett svar på frågan om vilken sorts läs- och skrivfärdigheter våra barn och unga behöver i dag och i framtiden. Utmaningen för skolan är att upptäcka, stödja och utveckla denna viktiga kompetens i de olika läroämnena och i det ämnesövergripande samarbetet.

I denna handbok ger vi många konkreta tips för hur man kan jobba med multilitteracitet i skolan och besvarar bland annat följande frågor: Vad är multilitteracitet? Varför är kompetensen viktig i dagens värld? Varifrån härstammar begreppet? Vad är skillnaden mellan multimodalitet och multilitteracitet? Hur ska man bedöma multilitteracitet?

Fokus är lagt på den grundläggande utbildningen, men handboken är tänkt att vara till nytta och inspiration för alla pedagoger oberoende av inom vilket stadium man arbetar. Begreppet multilitteracitet ingår i *Grunderna för planen för småbarnspedagogik* (2016), *Grunderna för förskoleundervisningens läroplan* (2014), *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen (2014) och Grunderna för gymnasiets läroplan* (2015).

Utbildningsstyrelsen
www.utbildningsstyrelsen.fi